

Over economen

Waarneembare feiten, logische verbanden, empirische relaties, normatieve oordelen, pakkende verhalen, politieke adviezen, methodologische conventies – hutsel alles door elkaar en je hebt economie. Economie is niet de koele, rationele wetenschap waarvoor haar beoefenaren haar graag houden; zij is beladen met politiek en retoriek. Het is beter daarop bedacht te zijn dan onzelf voor de gek te houden en te doen alsof we een gereedschapskist vol waarde vrije instrumenten in handen hebben. De selectie van de feiten, de keuze van wat relevant is, het impliciete maatschappijbeeld – de emoties spelen mee. We moeten ons er niet door laten meeslepen, maar volledig uitbannen kunnen we ze niet. Dat is de mening van J. Pen, die hij uitsprak in de Hennipman-lezing 1984 1) en neerlegde in het boekje *Among economists* 2). Verplichte lectuur voor economen die menen dat zij de waarheid in pacht hebben.

Zijn feiten dan geen feiten? Tot op zekere hoogte wel. Over de discontovoet van De Nederlandsche Bank zal weinig misverstand bestaan. Maar het wordt al anders bij de berekening van het aantal werklozen. Wie worden er wel en wie niet (meer) meegeteld en waarom? Geaggregeerde grootheden, zoals het nationaal inkomen, het nationaal produkt, het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie, de geldhoeveelheid en het saldo op de betalingsbalans zijn slechts na toepassing van de nodige kunstgrepen vast te stellen. „There are lies, damned lies, and statistics”, zegt de uitdrukking die misschien wat overdreven is maar die wel aangeeft dat de cijfers niet zo hard zijn als ze lijken. Bovendien zijn er tal van lacunes in onze kennis. Over de aantasting van het milieu, de omvang van het zwarte circuit en de individuele welvaart bij voorbeeld. En er is selectieve waarneming. Waar kijken we naar als we de inkomensverdeling in beeld willen krijgen? Naar de verhouding tussen minimum en modaal, die tussen de hoogste en de laagste inkomens, naar het individuele of het huishoudinkomen, naar de Theil- of naar de Gini-coëfficiënt?

Neen, dan de logica. Daar is in elk geval niets mee mis. Volgens de regels van de logica kunnen uit eenvoudige veronderstellingen soms heel interessante conclusies worden afgeleid. Veronderstel bij voorbeeld dat alle economische subjecten zich rationeel gedragen en dat zij zich rationele verwachtingen vormen op basis van de informatie die beschikbaar is. Veronderstel verder dat markten perfect werken. Dan is het aantoonbaar dat er op elke markt een evenwichtssituatie ontstaat, dat voor elk individu een optimum wordt bereikt, dat alle productiefactoren optimaal worden aangewend en dat alle inspanningen naar hun marginaal produkt worden beloond. Het is de perfecte Ratex-wereld. Overheidsingrijpen in die wereld is vanzelfsprekend uit den boze; het kan slechts het evenwicht verstoren. Helaas kunnen we met dezelfde logica ook aantonen dat als aan de voorwaarden niet is voldaan, er geen enkele markt in evenwicht is, dat geen enkele prijs de juiste informatie geeft en dat niemand zijn optimum bereikt. Veel wijzer worden we daar dus niet van. De logica mag dan een machtig instrument zijn bij het vormen van economische theorieën, zij vertelt ons niets over de wereld om ons heen.

Daarvoor moeten we te rade gaan bij de empirie. Het empirische onderzoek moet uitsluitsel geven of theorieën houdbaar zijn of niet. Econometrische testen moeten zin en onzin scheiden en de waarheid aan het licht brengen. Helaas, het lukt maar ten dele. Veel economische theorieën zijn niet in een vorm gegoten die toetsing mogelijk maakt. Onjuiste uitspraken kunnen daardoor een hardnekkig bestaan leiden. Maar ook als theorieën wel toetsbaar zijn, blijkt dat de empirie de scheidsrechtersrol niet altijd vervult. Een zelfde verschijnsel kan soms met dezelfde mate van waarschijnlijkheid door tegenovergestelde hypothesen worden verklaard. Voor de stagnatie van de jaren zeventig somde ik op deze pagina al eens dertien verschillende verklaringswijzen op, voor een deel elkaar overlappend en aanvullend, maar voor een deel ook met elkaar in strijd 3). Er is niet één waarheid; er zijn vele, concurrerende visies die elk op een zekere empirische ondersteuning kunnen bogen. Zo ook is de controverse tussen keynesianen en monetaristen, die in essentie tot bepaalde parameterschattingen is terug te brengen, ondanks alle empirische onderzoek daarnaar, nog steeds niet tot een oplossing gebracht. Toch zijn de meningsverschillen over empirische kwesties

niet eens de voornaamste bron van tegenstellingen in de economie. De belangrijkste disputen komen uit verschillen in waarde-oordelen voort. Of het begrotingstekort omhoog moet of omlaag en in welk tempo, is geen kwestie van economische theorie, maar een zaak van politiek, van wie er belang heeft bij wat. De economie is niet meer dan een hulpmiddel om bepaalde verbanden te verhelderen; tot beleidsvoorschriften is zij niet in staat. Toch zien we de normatieve elementen in bijna elk economisch debat binnensluipen. Dat is niet onvergeeflijk: economen zijn ook mensen met politieke voorkeuren, waarden en normen; als ze maar niet proberen die voorkeuren onder het mom van wetenschappelijke objectiviteit aan de man te brengen. En dat komt nogal eens voor; heel subtiel soms, dikwijls niet eens bewust, door een woordkeus of een zinswending. Het is iets om voortdurend alert op te zijn.

Een stap verder gaan de politieke economen die deelnemen aan het openbare debat: die de kranten en tijdschriften volschrijven en de ether vullen. Zij beperken zich niet tot het domein van de feiten, de logica en de empirie; zij vertellen verhalen. Verhalen over de lonen, de werkloosheid, de rente en het financieringstekort; over hoe de maatschappij in elkaar zit, hoe het gekomen is en hoe het verder moet. En zoals elke verteller maken zij veelvuldig gebruik van metaforen om hun betoog te verlevendigen: over de rente die torenhoog is, de staatsschuld die drukt op de schouders van toekomstige generaties, de uitkeringstrekkers die worden uitgeknepen, en het bedrijfsleven dat zucht onder de lastendruk. En zij staven hun verhalen met voorbeelden die uit het leven zijn gegrepen. Hoe boeiender verteld, hoe meer er van blijft hangen. De beste vertellers slepen hun toehoorders mee en prenten ze een verhaal in dat hen niet meer loslaat. De 'onzichtbare hand' (de 'klassestrijd', de 'verzorgingsstaat' – dat zijn metaforen die zich hebben vastgezet in de hoofden van generaties economen wier visie op de wereld er blijvend door is beïnvloed. Daar is niets slechts aan – het is zelfs onmisbaar volgens Pen – maar wetenschap is het niet. Het is verdichtsel, colligatie 4).

En met die feiten, die (selectieve) waarneming, die redeneringen, die waarde-oordelen, die colligatie vormt de econoom zich opinies over wat er met de samenleving aan de hand is en wat er met de economie moet gebeuren. Net als ieder ander. Maar de econoom gaat een stap verder. Hij verpakt zijn 'expert opinion' in een politiek advies en overschrijdt daarmee de grenzen van zijn vakgebied. Zeker, het kan heel nuttig zijn dat hij verbanden verduidelijkt, consequenties laat zien, maar hij is niet toegerust voor het trekken van politieke conclusies. De economische theorie biedt hem daarvoor geen enkel houvast. Zij omvat geen regels voor het afwegen van belangen. Beleidsadviezen zijn niet-wetenschappelijke uitspraken. Supercolligatie, in de terminologie van Pen. Economen moeten proberen de kwaliteit van de besluitvorming te verbeteren, maar zij moeten niet de besluiten nemen. De burger heeft het laatste woord.

Betekent dit dat economen zich maar beter afzijdig kunnen houden van het publieke debat en zich terugtrekken in de burcht van de logica en de empirie? Die houding is nobel en er valt veel voor te zeggen. Maar zij heeft een prijs. Want er blijft dan niet zo heel veel van de economie over: een bloedeloos vak, koud en kaal, zonder emoties en inspiratie. Dat is dan ook niet de keuze van Jan Pen, de beste verteller onder de Nederlandse economen. Hij is deze week met pensioen gegaan. Wij hopen nog veel meeslepende verhalen van hem te lezen.

L. van der Geest

1) Jan Pen, *Onder economen, of ik heb altijd gelijk*, Hennipman-lezing 1984, Universiteit van Amsterdam, 4 april 1984.

2) Jan Pen, *Among economists*, Professor Dr. P. Hennipman Lectures in Economics nr. 5, North-Holland, Amsterdam/New York/Oxford, 1985.

3) L. van der Geest, Dertien theorieën in een dozijn, *ESB*, 7 maart 1984.

4) Zie ook J. Pen, Over metaforen in de economie, *ESB*, 13 juni 1984.